

szemle

Marx, Engels és az írek*

A *Marx, Engels és az írek* című könyvecske annak a „megállapításával” kezdődik, hogy az írországi nagy éhínség, a tömeges kivándorlás, a féniánus lázadások Marx és Engels korában ugyanúgy „jelenkori” és „ismert” események voltak, mint most a 2000-es években az iraki háború. Felidézi, hogy Marx annak idején, 150 évvel ezelőtt, a *New York Herald Tribune*-nek írott cikkeiben nagyon keményen tiltakozott az írországi „brit uralom” „tirannikus módszerei” ellen. Engels ezt a tiltakozást nemcsak bátorította, hanem fel is erősítette.

Boyd történészi és munkásmozgalom-történeti háttérfestését még egy érdekes kockával egészíti ki: emlékeztet arra, hogy annak idején, az I. Internacionálé híres londoni alakuló gyűlésén Edward Beesly tartotta a nyitóbeszédet (aki mellel a Londoni Egyetem klasszika-filológia professzora volt). Beesly (akiről a magyar történeti irodalom alig-alig emlékezett meg) e beszédében éles szavakkal marasztalta el az írországi brit uralmi rendszert. Boyd ennek a beszédnek kapcsán megjegyzi, hogy a *Bee-Hive*, amely ekkor a brit szakszervezeti mozgalom legfontosabb szócsové volt (és mint ilyen az I. Internacionálénak is egyik legfontosabb orgánuma lett), ismertette Beesly beszédét, ám az erre vonatkozó passzust elhagyta. Boyd ezt egyáltalán nem tartja véletlennek, ebben is bizonyítékát látja annak, hogy „az ír kérdés” megítélésében a brit nacionalizmus mennyire mélyen átította még a szakszervezeti mozgalmat is. Boyd a brit szakszervezeti mozgalom esetében persze különbséget tesz a közömbösség és az ellenséges érzület között. Ugyanakkor rámutat, hogy

* Andrew Boyd: *Marx and Engels and the Irish*. Socialist History Society Occasional Papers Series, 18. London, 2004. 37 p.

Marx a *Bee-Hive* tartós „írelleses” érületéről írt. Megjegyezte, hogy Marx és Engels egyaránt mindig hangsúlyozta: az „ír politikát” illetően a whigek (vagyis a liberálisok) és a toryk között nem volt semmi különbség. Boyd be is mutatja, hogy a 19. század folyamán az említett toryk és liberálisok hányszor, hányféle kísérletet tettek az „ír kérdés” rendezésére, mikor milyen törvényjavaslatokat terjesztettek a parlament elé, és mi lett azok sorsa. Beszámol arról is, hogy Marx és Engels minderről konkrétan hogyan vélekedett és mit írt. E témánál Boyd kiemeli, hogy az első érdemi cikket, 1843-ban, kettőjük közül Engels írta az írországi helyzetről és a nemzeti ellenállásról, amelyet akkor még a katolikus Nemzeti Párt vezére, O’Connel vezetett.

A szerző azt is leírja, hogy amikor a „szegény ír ördögök” emigránsokként megérkeztek Angliába, nagy tömegben dokkmunkások lettek (nagyrészt Liverpool környékén és alacsony bérért), ezzel „leszorították” az angolok bérét, ami további kölcsönös ingerültségre, sőt a gyűlölködés elmélyülésére vezetett. Ez szintén alapjául szolgált annak, hogy Engels egy korai írásában „az ír nemzeti karaktert” egyáltalán nem hízelgő módon jellemezte.

Később hasonló ellenérzéseket szült a munkások szervezkedése, a szak-szervezetek megszületésekor, hogy az írek kimaradtak azokból. Külön téma, hogy mikor és mennyire sikerült a falakat áttörni, adott esetben hogyan valósulhat meg az angol és az ír munkások összefogása.

Boyd ezután történeti leírásokat ad a 19. századi Dickens-kori „lakásviszonyokról”. Pontosabban arról, ahogyan a szerencsétlen írek abban a londoni tömbben laktak, amelyet akkor Little Irelandnek, Kis Írországnak neveztek, és amely a mai Oxford Road táján helyezkedett el. Boyd egy pincehelyiség tömegszállásába enged bepillantást – a „látványhoz” képest pedig Gorkij híres *Éjjeli menedékhelye* is valóságos háromcsillagos szállodának tűnik.

Boyd külön fejezetet szentel a chartisták és Írország, az írek kapcsolatának. A chartizmusról szólva hangsúlyozza: hívei közül sokan törekedtek közös, angol–ír fellépésre. Nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy a chartisták között több ír vezető is akadt, így például a legbefolyásosabb, O’Connor. Az ő tekintélye, befolyása szinte megfellebbezhetetlen volt. Ugyanakkor Boyd azt is kiemeli, hogy a régi katolikus ír vezér, O’Connel a leghatározottabban szembefordult a chartistákkal, tehát vele is. A mély felfogásbeli különbségek ebben az esetben meg- és szétörték az ír nemzeti egységet és a közös fellépést. Mindez személyében is érintette Marxot és Engelst, akik írtak a chartisták lapjába, és személyes barátság alakult ki közöttük és chartista Harney közt.

Az ír nép történetének következő fordulói: az 1860-as évek nagy éhínsége, az 1867-es felkelés, a féniánusok mozgalma, a letartóztatások és a tiltakozómozgalmak. Ezekben Marx és Engels aktív szerepet játszott. Megjegyzendő, hogy O'Connor már ekkor függetlenséget követelt Írországnak, amiért Marx és Engels egyáltalán nem hibáztatta. Kettőjük közül a mozgékonyabb Engels lépett először ír földre 1856-ban, amikor „haláláig hű” élettársával, az ír származású Mary Burnsszel tett hosszabb ismerkedő utat. Nemcsak Dublint és a másik nagyvárost, Corkot látogatták meg, hanem bejárták Írország nyugati és déli megyéit, beleértve a déli tengerparti vidéket. Engelsre a legnagyobb benyomást a nyugati partvidék és az ottani elhagyott, tönkrement parasztházak gyakorolták. Többségük még nagyon frissen, a nagy éhínség nyomán pusztult el, amely 1845 és 1849 között tetőzött, amikor egész falvak haltak ki – vagy szó szerint, vagy úgy, hogy az emberek kivándoroltak azokból. Boyd megjegyzi, hogy Engels ekkor láthatott volna egy másik Írországot is az északi Belfast kikötővárosában, ám erre ő nem volt kíváncsi, mert ilyet eleget láthatott Angliában és másutt. Engelst megdöbbenette, hogy az ír gazdaságban (általában) mennyire nem indult meg az ipari fejlődés. Ami élénkséget és kivételt tapasztalt, az már nagyon jól működő gazdaság volt néhány nagyobb város, így Limerick környékén.

Boyd nagy figyelmet fordít Engels e témájú írásaira. Gondos elemzéssel világítja meg, milyen elmozdulások vannak Engels korai, 1843-as sorai, így „az ír jellem” csípős összegzése, és a néhány évvel később megjelent, 1847-es híres munkája, *A munkásosztály helyzete Angliában* idevonatkozó sorai között.

A szerző Engels 1856-os írországi utazásának bemutatását követően külön fejezetet szentel annak, hogy az 1850-es és az 1860-as években mit jelentett Írországbán a republikánus, radikális ír féniánusok mozgalma. Megvizsgálja, hogyan nyilatkoztak erről az ír katolikus püspökök, akik a féniánusokat alávaló brigantiknak látták, olyanoknak, aki a rend és a magántulajdon felforgatására esküdtek össze. A háttér felfestése után pedig felidézi Boyd Marx és Engels véleményét, a féniánusokról írt soraikat.

A következő két kis fejezet a nemzetközi munkásmozgalom nagy korszakához, az I. Internacionáléhoz kapcsolódik. Bennük Boyd leírja, hogy Marx 1870-ben az I. Internacionálé főtanácsának ülésén hogyan töltötte be az ír helyzet és kérdés előadójának szerepét. Majd utóbb, már az Internacionálé utolsó óráiban miként interveniált egy lehetséges ír levelezőtítkár (történetesen egy MacDonald) érdekében, akit sokan nem kívántak elfogadni, mert az illető nem munkás, hanem nagyon is jómódú

polgár volt. Marx nagyon határozottan felszólalt az illető érdekében, mondván: olyan emberre és levelezőtíkárra van szükség, akit Írországban ismernek, és ott tekintélye van.

Mint látszik, Boyd könyve aprólékos, nagyon hasznos és egyben világos összefoglalása ennek a történetnek.

Jemnitz János

Az „ismeretlen” holokauszt*

Nemrégiben hiánypótló szakmunka jelent meg Krausz Tamás tollából, a Nemzeti Tankönyvkiadó Szvák Gyula által alapított sorozatában, az Európai Iskolában. Az *Antiszemizmus – holokauszt – államszocializmus* című kötet is jelzi, a tragikus, drámai és mindmáig feldolgoz(hat)atlan zsidó holokauszt ténye örök témájává vált a történészeknek.

A 20. század e szegyenfoltja egyik kevésbé ismert fejezetéről megírt munka keretei szigorúan a tudományos diskurzus határain belül maradnak, és éppen ez az, ami vélhetően segíthet a társadalomnak megismerni, feldolgozni azt az egyedi történelmi eseményt, amely egyedisége mellett – Hannah Arend és Yehuda Bauer egybehangzó véleménye szerint – közel sem biztos, hogy megismételhetetlen. A meglehetősen alaposan elkészült, a tudomány-népszerűsítés igényeinek és a tudományos ismerveknek egyaránt megfelelő mű egyértelműen állítja: a holokauszt tekintetében a felelősség mindenkire kiterjed, Németországtól egészen az angolszász világig, bár természetesen a felelősség mértéke nem egyenlő. A szakmunkának talán ez az egyik legfontosabb mondanivalója, vagyis hogy az Egyesült Államoknak, a „civilizált nyugatnak”, a „kompországnak” és a „barbár keletnek” is van miért szegyenkeznie, a genocídium tehát világtörténelmi, és nem csak európai esemény volt. Krausz Tamás ezért írásában az olyan elmélettel is egyértelműen szembehelezkedik, mint a hitleri Németország felelőségét relativizáló Ernst Nolte teóriája, aki szerint a náci genocídium „pusztán” válasz volt Sztálin diktatúrájának rémtetteire. E könyv előbbivel egybevetve egészen mást állít, és érezhetően polemizál Nolte elméletével.

A szovjet levéltárak anyaga alapján elvégzett kutatás foglalatata logikus sorrendbe igyekszik tenni – szinte elemről elemre – a holokauszt ese-

* KRAUSZ Tamás: *Antiszemizmus – holokauszt – államszocializmus*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. 151 p.